

יהודה באואר עיצב את דרכי המקצועית ושינה את חיי ואת חייהם ודרכם המקצועית של רבים אחרים

דבורה ליפשוטט

אפתח באמירה אישית.
יהודה באואר שינה את חיי.

ב-1985, לאחר שספרי *Beyond Belief: The American Press and the Coming of the Holocaust* ראה אור והתחלתי לחשוב על נושא הספר הבא, הגעתי לישראל לכינוס. בכינוס פגשתי את יהודה, ואחרי ששוחחנו מעט, הוא הזמין אותי לבקרו במשרדו באוניברסיטה העברית בהר הצופים. הסכמתי ברצון; בתור חוקרת צעירה בתחום לא יכולתי להחמיץ הזדמנות פז לשהות בחברתו, ובייחוד כשחוקרים רבים בכינוס אינם "מתנפלים" עליו. כשהגעתי ישב יהודה במשרדו עם פרופ' ישראל גוטמן. השניים, שניהם ענקים בתחומם, היו עמודי התווך של המרכז הבינלאומי לחקר האנטישמיות ע"ש וידאל ששון באוניברסיטה העברית בירושלים, שהוקם זמן קצר קודם לכן. ברגע שנכנסתי הבנתי שאין זה ביקור חברתי בלבד. היה ברור שלפגישה יש מטרה.

אחרי ששוחחנו על ספרי, הם שאלו אותי על הנושא הבא שבדעתי לעסוק בו. סיפרתי שאני מתעניינת בתחום זיכרון השואה המתפתח, ובפרט בארצות-הברית. הם הקשיבו רוב קשב. באותה העת חלה התעוררות בהתעניינות בשואה, ואני ביקשתי לבדוק כיצד "זכרו" את השואה בארבעת העשורים שעברו מסופה. איזה "לקח" רוצים מנהיגי קהילות – דתיים וחילוניים – להנחיל באמצעות הנושאים שהם בוחרים להדגיש בהנצחה ובחינוך בנושא?

כשכיליתי את דברי הסכים יהודה שזוהי אכן שאלה חשובה, אלא שאז הוסיף: "יש לנו רעיון אחר בשבילך. כדאי לך לחקור ולכתוב על הכחשת השואה". הייתי המומה, וכך גם אמרתי להם. מכחישי השואה היו בעיני אנשים מסוגם של הטוענים שכדור הארץ הוא שטוח. אפשר לחקור **מדוע** הולכים אנשים שולל אחר ההמצאות והשקרים שהם מפריחים, בשעה שהראיות המפריכות אותם רבות כל כך, אבל לא התקבל על דעתי שיש לחקור **אותם עצמם** ואת התיאוריות שלהם. אדרבה, כך גרסתי, מסוכן לייחד להם מחקר רציני. יש חשש שהדבר יתרום להצגתם כאילו היו "צד אחר" לגיטימי בדיון, צד הראוי ליחס רציני של בדיקה ודרישה, ולא כחבורת שרלטנים.

יש נושאים רבים הקשורים ברצח העם העצום הזה והם ראויים למחקר. אבל לחקור את המכחישים? הרי אלה שקרנים, סלפנים ובדאים. מדוע להקדיש

להם תשומת לב מיוחדת? מדוע להקדיש לנושא מאמץ מחקרי? האין זה מאציל עליהם מידה של מכובדות שהם ודאי אינם ראויים לה?

הזכרתי ליהודה שכמה שנים לפני כן, כשביקר באוניברסיטת וושינגטון שבה לימדתי בשעתו, הביא איתו מביקור שערך בדרום אפריקה כמה עלונים הדוגלים בטענה שהשואה היא המצאה יהודית. זו הייתה הפעם הראשונה שהוא נתקל בתופעה. בחנתי את העלונים, ואחרי הזעזוע הראשון מגודל השקר, התחלתי לצחוק בזלזול: "מי יכול להאמין למילה אחת?" זו אפילו לא היסטוריה של פח אשפה, המשכתי. זאת סתם אשפה. הוא השיב שאכן, בשלב מסוים ייתכן שגם הוא היה מגיב כך. אלא שעתה שינה את דעתו. המכחישים, אמר, הולכים וקונים להם אחיזה. מי האנשים האלה? מה מניע אותם? את מי הם מושכים? פרופ' גוטמן הסכים איתו: "אנחנו חושבים שכדאי שתחקרי את זה". אילו אמר לי זאת מישהו אחר, ולא שני הענקים האלה בתחום לימודי השואה המתגבש, אולי הייתי מתעלמת. אבל מהם לא יכולתי להתעלם. בלי התלהבות רבה הסכמתי להניח לפרק זמן כלשהו לעיסוקי האחרים כדי לבחון את נושא המכחישים. צפיתי שהדבר יצריך השקעה של שנתיים-שלוש, לא יותר, ואולי אף פחות.

אלא שמרגע שצללתי פנימה, מצאתי שזהו נושא מרתק. כיצד, התחלתי תוהה, כיצד הם מצליחים לשכנע אנשים שיש תוקף כלשהו לבדיה המגוחכת הזאת? והלוא השואה זכתה למעמד המפוקפק של רצח העם המתועד ביותר בעולם. הגרמנים ובעלי בריתם הותירו לנו הררי מקורות. יש רשימות שילוחים, תוכניות אדריכליות והנדסיות של תאי הגזים, תזכירים המפרטים את הקיבולת ואת שיעור ההרג של תאי גזים שונים ועוד ועוד. יתרה מזו, לתהליך הרצח היו עדים. ובראש ובראשונה – שישה מיליוני בני אדם נעלמו מעל פני האדמה. אם המכחישים צודקים, מי טועה? המוני המסמכים האלה בלי ספק. אבל התייעוד אינו עומד בפני עצמו. יש גם ניצולים, ובהם מי שעבדו בתאי הגזים. יש אנשים שגרו צמוד לאתרי הירי ולמחנות ההשמדה. הם היו עדים לירי, וכשמדובר במחנות, הם ראו את הרכבות נכנסות מלאות אדם ויוצאות ריקות. והיו הכוחות המשחררים. והיו בראש ובראשונה מחוללי השואה עצמם. גרמנים בתור יחידים וגרמניה בתור מדינה העידו על ההרג. ההייתה גרמניה מקבלת עליה את עול האשם שלא פג אילולא ביצעה בפועל את הפשע הזוועתי?

למכחישים הייתה תשובה על השאלה הניצחת הזאת, והתשובה נלקחת היישר מארגז הכלים של האנטישמיות. אכן, אלמלא אלפי שנות טענות אנטישמיות שקדמו להכחשת השואה, ייתכן שזו כלל לא הייתה קונה לה אחיזה. לדבריהם של המכחישים, היהודים, בעוצמתם הידועה לכל ובמזימותיהם הנצחיות, הם שהכריחו את הגרמנים להודות. הם הפיצו את הסיפורים על רצח המוני והציגו לגרמנים אולטימטום: אם ברצונכם להתקבל מחדש למשפחת העמים, עליכם לקבל את האחריות לפשע הזה אף-על-פי שאתם חפים מפשע. והגרמנים הכירו בכוחם האדיר של היהודים, הבינו שאין להם ברירה ונכנעו.

ואולם נשאלת השאלה, מה יכלו היהודים להרוויח מיצירת המיתוס הזה? כיצד, כך אפשר אולי לשאול את מכחישי השואה, תועיל ליהודים הפצת השקר הזה? על כך לא התקשו המכחישים להשיב. הם טענו שהיהודים הפיקו רווח עצום מהפצת השקר: הם שכנעו את העולם להקים את מדינת ישראל.¹ הרווח הנוסף ליהודים מסיפור השואה המזויף הוא השילומים. גרמניה הקדישה מיליארדי דולרים לניצולים, לישראל ולמוסדות יהודיים. מיתוס השואה, טענו המכחישים, אינו אלא סחיטה בקנה מידה עצום. ההסבר כולו – היהודים בעלי הכוח מכריחים את גרמניה להודות בפשע שלא ביצעה כדי שהיהודים יזכו במדינה ובכסף – משתלב על קרבו ועל כרעיו בתבניות היסוד של טענות אנטישמיות. ביסוד האנטישמיות, כמעט לכל סוגיה, טמון המיתוס שלפיו מיום שבגדו היהודים בישו (שהוא עצמו היה יהודי), הם לא חדלו ממזימות שנועדו לקדם את עצמם על חשבון אחרים. והקידום הזה תמיד היה כרוך ברווח כספי כלשהו ליהודים, בלי שים לב לנזק שהוא מסב לקבוצות אחרות.

בזמן שחידדתי את גישתי להכחשת השואה עמדתי בקשר מתמיד עם יהודה באואר. שוחחנו על הרעיונות האלה והסכמנו שהכחשת השואה אינה אלא צורה נוספת של אנטישמיות. היא פורטת בפיקחות שטנית על דימויים אנטישמיים משכבר הימים. הסכמנו גם שאחת הסיבות להצלחתה היא ההסתמכות על אותם דימויים מסורתיים. היות ששורשי האנטישמיות בחברה ובתרבות המערבית עמוקים כל כך, גם אנשים שאינם אנטישמים בעיני עצמם סבורים שזהו הסבר מתקבל על הדעת. החברה לימדה אותם שהכסף הוא בראש מעייניהם של היהודים; הם דבקים אלה באלה, זוממים מזימות ובעלי השפעה העולה בהרבה על שיעורם בחברה.

עבודתי על הכחשת השואה, בזכות עידודו של יהודה באואר, עיצבה חלק גדול מהקריירה האקדמית שלי. אך הוא שינה את חיי מבחינה נוספת ועמוקה יותר. כשגמרתי לכתוב את כתב היד בנושא הכחשת השואה, שלחתי לו אותו כדי שיקרא ויעיר את הערותיו. הוא קרא את כולו והציע לשנות כמה דברים. אולם הייתה לו המלצה אחת: לא הקדשתי מקום רב לאדם שקולו עולה בקרב המכחישים – דייוויד אירווינג (David Irving). הוא צדק, כמובן. אירווינג, מחבר ספרי היסטוריה, השתעשע תמיד בעמדות הימין הקיצוני. לא היה ספק שהן אדולף היטלר הן גרמניה הנאצית מהלכים עליו קסם.

אירווינג היה חשוב משום שהוא האציל על התחום מידה של מכובדות לכאורה, שהייתה חסרה לו. רוב המכחישים היו ידועים בדבר אחד בלבד – בהיותם מכחישים. אבל לאירווינג היו מוניטין בתור כותב וחוקר בעל גישה למסמכים ולמקורות, בניגוד לאחרים. היסטוריונים רבים הטילו ספק במהימנותו, אך היו גם מי שהסתמכו על עבודתו. בחינה של מכלול כתביו העלתה נושא

1 הקמתה של מדינת ישראל נבעה ממערך נסיבות מורכב ולא מן השואה לבדה, אך רבים סבורים שהשואה הובילה לקום המדינה.

חוזר אחד מובהק: הנאצים לא היו גרועים כל כך, כמו שנדמה לרוב האנשים, ובעלות הברית לא היו נפלאות כל כך. שני הצדדים אשמים בעוולות. כמובן, היה עוול אחד שהנאצים אשמים בו – רצח עם – שלא היה אפשר "לקזז" עם עוולותיהן של בעלות הברית. הדרך היחידה לפתור את הבעיה הזאת הייתה להכחישו.

אירווינג העריך את היטלר כמנהיג דגול. בשלב מוקדם בקריירה שלו אמר אירווינג בריאיון ל-*Daily Mail* שבעיניו בית הקיט של היטלר בֶּרְכְּטֶסְגַּדֶּן (Berchtesgaden), הוא "מקדש".² לפני שנעשה מכחיש שואה גמור ניסה אירווינג להמעט בחשיבות השפעתו של היטלר ולהסיט ממנו את האחריות. במהדורה הראשונה של ספרו *Hitler's War* טען כי לא היטלר ציווה על ביצוע השואה, אלא הימלר. את טענתו ביסס על משפט אחד בתזכיר שרשם לעצמו הימלר אחרי שיחה עם היטלר. התזכיר התייחס לרכבת אחת של יהודים הבאה מברלין שאין להשמידם. לא דובר בו על הפסקתו של מפעל ההרג כולו. אלא שהדבר לא הפריע לאירווינג לטעון כך.³ באותה המהדורה של הספר טען שיומנה של אנה פרנק הוא זיוף.⁴ כשנשא דברים בכנס המכון Institute for Historical Review – שהיה באותם הימים המקור הראשי להפצת הכחשת השואה – אמר לקהל המאזינים ש"ליהודים לא היה ברייך השלישי ידיד גדול יותר מאדולף היטלר".⁵ לבסוף נעשה מכחיש שואה גמור והעיד במשפט צינְדֶּל (Zündel) בקנדה (1988); שם אמר לבית המשפט שהשואה ותאי הגזים הם מיתוס.⁶

אף שכבר כמעט השלמתי את עבודתי על כתב היד, סברתי שיש ממש בהצעתו של יהודה ושילבתי עוד כמה פסקאות על אירווינג. הפסקאות האלה הובילו כמובן לתביעת דיבה שהגיש נגדי אירווינג. כשהגיע התיק לדיון בבית המשפט, ב־2000, היו העדים המומחים שלנו "צוות חלומות" של היסטוריונים, ובהם כריסטופר בראונינג (Christopher Browning), ריצ'רד אֶונס (Richard Evans), רוברט יאן ון פֶּלט (Robert Jan van Pelt), פטר לונגרייך (Peter Longerich) והיו פונְקֶה (Hajo Funke). הם הוכיחו שכל טענה וטענה של אירווינג על השואה מבוססת על קריאה שגויה במה שכתוב במסמך לאמיתו

2 "Can this man tell the truth about Goebbels?: David Irving," *Independent*, July 4, 1992, <https://www.independent.co.uk/news/can-this-man-tell-the-truth-about-goebbels-david-irving-1531354.html> (accessed April 6, 2015)

3 David Irving vs. Penguin Books Limited and Deborah Lipstadt, "Day 3 Transcript: Holocaust Denial on Trial," p. 15, <https://www.hdot.org/day03/> (accessed April 6, 2015)

4 Deborah Lipstadt, *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory* (New York: The Free Press, 1992), p. 29

5 Johann Hari, "David Irving: 'Hitler appointed me his biographer'," *The Independent*, January 15, 2009, <https://www.independent.co.uk/news/people/profiles/david-irving-hitler-appointed-me-his-biographer-1366464.html> (accessed April 6, 2015)

6 Jason Tingler, "Holocaust Denial and Holocaust Memory: The Case of Ernst Zündel," *Genocide Studies International*, 10 [2] (2016), pp. 210–229

של דבר, על תרגום שגוי או שקר, פשוטו כמשמעו.⁷ כשסיפרתי ליהודה על החלטתנו לזמן לעדות היסטוריונים, ולא ניצולים, הוא הבין את חשיבות המעשה. רצינו להראות בעליל שדייויד אירווינג אינו ראוי להתכנות היסטוריון ושההיסטוריה של השואה מתועדת וממוסמכת מעבר לכל צל של ספק. השופט, בפסק דין שהשתרע על פני יותר מ-300 עמודים, עשה את טענותיו של אירווינג עפר ואפר, וכתב

שאירווינג, מטעמים אידיאולוגיים משלו, עיוות וסילף ראיות היסטוריות בהתמדה ובכוונה תחילה; שמאותם טעמים הוא תיאר את היטלר באור חיובי בלא כל הצדקה, ובעיקר בכל הנוגע לעמדותיו כלפי יהודים ולאחריותו ליחס כלפיהם; שהוא מכחיש שואה פעיל; שהוא אנטישמי וגזען ושהוא מתרועע עם אנשי ימין קיצוניים הדוגלים בניאור-נאציזם.⁸

התקשרתי מיד ליהודה לשתפו בתוצאה. חלק גדול כל כך ממסלולי המקצועי לאחר מכן נבע מן הפרשה הארוכה והמתמשכת הזאת.

לא הייתי היחידה שיהודה באואר עיצב חלק מהקריירה שלה. הוא העניק בנדיבות מזמנו ומתמיכתו לחוקרים בתחילת דרכם. חוקרים ותלמידים בתחום נהגו לפנות אליו ולבקש את הנחייתו. הוא גילה נכונות יוצאת דופן להעניק מידיעותיו ומיכולותיו האינטלקטואליות. בעיניו, חלק מתפקידו היה לעודד את הסטודנטים לחקור תחומים חדשים. יש חוקרים שבשבילם עבודתם שלהם קודמת לכל. יהודה הקדיש הרבה מאונו לא רק לעבודתו־שלו אלא גם להעמדת דור חדש של חוקרים.

התפקיד שמילא יהודה בחיי ובחייהם של חוקרים רבים אחרים חרג הרבה מעבר להערות על עבודתו. הוא היה דוגמה ומופת לאיש רוח בעל מעורבות ציבורית. הוא אומנם היה יכול להסתגר במגדל השן של האקדמיה ובארכיונים, אולם הוא בחר בדרך אחרת. הוא יצא ל"כיכר השוק". הוא לא בחל בשיח עם הקהל הרחב. הוא העניק מתבונתו לעולם הלא־אקדמי, ובפרט – אם כי לא רק – לעולם היהודי. ובתוך כך מעולם לא התפשר על רמתו המחקרית. הוא הותיר לנו זיכרון ומורשת. בשניהם התברכנו לאין שיעור.

תרגמה מאנגלית: מיכל אלפון

7 לדוחותיהם ולעדויותיהם של העדים המומחים ראו "Holocaust Denial on Trial," www.hdot.org (accessed April 6, 2015).

8 Irving v. Penguin, "Trial Judgment: Mr. Justice Gray," Part XIII, par. 165 (2000), <https://www.hdot.org/judge/#> (accessed April 6, 2025).

